

7. Minder, R. (2012). In Watch Industry, a Feud Over What Makes a Timepiece Swiss-Made. The New York Times. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2012/04/28/business/global/swiss-watch-industry-seeks-to-tighten-requirements.html>
8. Moraru, M. (2013). Reshaping American Identity Through Advertising. Standardization vs. Localization. Journal for the Study of Religions and Ideologies, 12(35), 39-62.
9. Öberseder, M., Schlegelmilch, B. B., Murphy, P. E., & Gruber, V. (2014). Consumers' Perceptions of Corporate Social Responsibility: Scale Development and Validation. Journal of Business Ethics, 124(1), 101-115. doi:10.1007/s10551-013-1787-y
10. Pai, D.-C., Lai, C.-S., Chiu, C.-J., & Yang, C.-F. (2015). Corporate Social Responsibility and Brand Advocacy in Business-to-Business Market: The Mediated Moderating Effect of Attribution. Journal of Business Ethics, 126(4), 685-696. doi:10.1007/s10551-013-1979-5
11. Pérez, A., & Rodríguez del Bosque, I. (2013). Measuring CSR Image: Three Studies to Develop and to Validate a Reliable Measurement Tool. Journal of Business Ethics, 118(2), 265-286. doi:10.1007/s10551-012-1588-8
12. Plutarch. (1967). Lives (B. Perrin, Trans. Vol. I). Cambridge, MA: Harvard University Press.
13. Schaefer, W., & Kuehlwein, J. P. (2015). Rethinking Prestige Branding: Secrets of the Ueber-Brands. London: Kogan Page.
14. Singh, J. J., Iglesias, O., & Batista-Foguet, J. M. (2012). Does Having an Ethical Brand Matter? The Influence of Consumer Perceived Ethicality on Trust, Affect and Loyalty. Journal of Business Ethics, 111(4), 541-549. doi:10.1007/s10551-012-1216-7
15. Skard, S., & Thorbjørnsen, H. (2014). Is Publicity Always Better than Advertising? The Role of Brand Reputation in Communicating Corporate Social Responsibility. Journal of Business Ethics, 124(1), 1-12. doi:10.1007/s10551-013-1863-3
16. Turker, D. (2009). Measuring Corporate Social Responsibility: A Scale Development Study. Journal of Business Ethics, 85(4), 411-427. doi:10.1007/s10551-008-9780-6

Цибра Микола Федорович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 1:165.241:17.023.31

ФІЛОСОФСЬКІ КОНТИНГЕНТИ ТЕОРІЇ ОСОБИСТОСТІ

В статті розглядаються теоретичні, методологічні та емпіричні складові теорії особистості у вітчизняній філософській думці.

Ключові слова: людина, індивід, індивідуальність, особистість.

ФИЛОСОФСКИЕ КОНТИНГЕНТЫ ТЕОРИИ ЛИЧНОСТИ

В статье рассматриваются теоретические, методологические и эмпирические составляющие теории личности в отечественной философской мысли.

Ключевые слова: человек, индивид, индивидуальность, личность.

PHILOSOPHICAL CONTINUES OF THEORY OF PERSONALITY

In the article the theoretical, methodological and empiric constituents of theory of personality are examined in a home philosophical idea.

Key words: man, individual, individuality, personality.

В умовах трансформації сучасної української держави, особливої ваги набувають процеси залучення людського потенціалу до рішення завдань суспільного ладу. Внаслідок суспільних подій, актуалізуються нові проблеми в питаннях теорії особистості. Переважаючи кількість, так званих теоретичних постулатів, продовжують висівати залишки тоталітарного та посттоталітарного напрямків. Приходить необхідність виявити, яким чином евристичні та теоретичні чинники визначають результативний поступ українського суспільства у виконанні завдань сучасного глобального світу.

Незважаючи на чималий обсяг наукових праць, з цього кола питань, означена проблематика сучасної теорії особистості не може вважатися остаточно дослідженою і досконало завершеною. Українська філософська думка фіксує реальну актуальність питань поглибленого осягнення феномену особистості. Нові суспільні виклики, світова глобалізація і тотальна «інформацізація», активно і, навіть бурхливо, позначаються в дискурсах раціонального та ірраціонального, смислових орієнтаціях публікацій, у відмінностях методологічних пошуків і рефлексій, тощо.

Проблема сутності та буття людини належить до «вічних» питань. Вона актуальна для філософів з тих незапам'ятних часів, коли вперше перед «*Homo sapiens*» постало питання: хто я є? навіщо я є? Умови життя постійно змінювались, за ними і сама людина, тому, доки існує суспільство, воно буде владно вимагати свіжого осмислення й вирішення нагальних філософських питань, що турбують особистість.

Однак, як показує історія, проблема індивіда не завжди була предметом виснажливих життєвих клопотань, філософських роздумів, пошуків. Загострюється вона у переломні часи подій людського життя, критичні періоди для епохи, цивілізації, коли необхідне максимальне напруження духовних та фізичних сил. Хтось з великих китайців, здається, Конфуцій, зауважив: не дай нам Боже жити в епоху великих змін! І, саме сьогодні, наше суспільство переживає таку переломну епоху і в нашому суспільному житті і в нашій знервованій свідомості.

Загальні філософські проблеми людини, у певному смислі, традиційні. Вони завжди торкаються важливих факторів та відношень буття. Це і проблеми взаємовідносин людини з природою, і її існування у суспільстві, її роль та місце в історичному розвитку та культурній творчості нації, внутрішньої емоційної та духовноморальної сфери, ставлення до себе, до ближнього. Зараз, на тлі буреломних часів у державі і у світовому просторі, на кривавій хвилі воєнного стану у суспільстві, всі ці зв'язки і проблеми набувають особливо гострого значення. Суспільні перебудови супроводжуються докорінною руйнацією старих, відмираючих форм життя, переглядом цінностей та втратою ідеалів, звичних переконань та уяв, що завжди і боляче, і нелегко. Відбуваються ці пошуки нових життєвих настанов, «точок опори», під хворобливе відчуття, що все відчужується від нас, все виходить з-під контролю.

Людина, включена у систему демократичних чи бюрократичних державно-монопольних організацій, постійно «виховувана» за допомогою засобів масової комунікації. Кожен індивід опиняється у владі речей та сил, що, на його думку, втратили своє розумне призначення. Процес відчуження людської особистості від власної праці, набуває зараз всеоб'ємного характеру. Все більш агресивно проявляє себе ірраціональна природа сучасного суспільства, з його кризами, насильством, наркоманією, проституцією, корупцією, мафіозністю, тероризмом, тощо. Особистість втрачає довіру до об'єктивних підстав свого існування, до тих філософських і моральних принципів і норм, які завжди підтримували в ній віру у справедливість і необхідність життя.

Все це позбавляє старих критеріїв та цінностей, які нещодавно складали сенс особистісного існування. Натомість приходить відчуття втраченості та трагічності і найстрашніше для людини почуття — безпорадність. Але намір захистити свою гідність, свободу та індивідуальність, як правило, не зникає, викликаючи протидію, опір.

Які б науки не займалися вивченням людини, методи завжди націлені на її «препарування». Філософія ж, навпаки, завжди прагнула до осягнення цілісності, усвідомлюючи, що проста сума знань про людину не дає об'ємної фігури, чи постаті. Тут

доречно згадати думку Г. Олпорта, який неодноразово підкреслював, що особистість треба розглядати цілісно, без подріблення на окремі властивості чи функції. Філософський принцип коротко викладений ще антиком Фалесом: «Пізнай самого себе!». Ми полюбаємо додавати: через любов до мудрості.

Історія філософії перевантажена різними концепціями сутності людини. В античній філософській думці вона розглядалась переважно як частина космосу, як деякий мікрокосм, у своїх людських проявах підкорений вищому началу — Долі, Богу, Провидінню, Вищому Розуму, тощо. В системі християнського світогляду людина почала сприйматись як істота, в якій спочатку безперервно та суперечливо пов'язані дві іпостасі: дух та тіло, якісно протилежні одне одному, як високе та низьке. Тому Августин, наприклад, уявляв душу, як незалежну від тіла але ототожнював її з людиною.

Фома Аквінський розглядав людину як єдність тіла і душі, як істоту, проміжну між тваринами та ангелами. Плоть людська, з точки зору християнства, арена низьких пристрастей та бажань, породження Сатани. Звідси постійне прагнення людини до звільнення від сатанинських пут, прагнення до божественного світла істини. Цими обставинами обумовлена психіка та специфіка людського відношення до світу. Тут явне намагання не лише пізнати власну сутність, але й бути причетним до вищої сутності — до Бога, й тим самим набути спасіння у День Страшного Суду.

Наданим позиціям свідомості чужа думка про кінечність людського буття. Віра у безсмертя душі полегшує суворе земне існування. Філософія Нового часу бачить в людині насамперед її духовну сутність. Ідеалістична філософія XIX-XX ст.ст. гіпертрофувала духовне начало в людині, зводячи, в одних випадках, її сутність до раціонального, а в інших — до ірраціонального. Розуміння дійсної сутності людини розглядалось тими чи іншими філософами по-різному. Наприклад, Гегель запропонував ідею виду у контексті суспільно-історичного цілого. Філософський об'єктивізм механістичного матеріалізму та об'єктивного ідеалізму підпадав під критику. Голосуючи за свободу людського духу від влади абстрактно-розумної закономірності природи, Ніцше, а пізніше й Бергсон, та інші, прийшли до спростування об'єктивних законів природного суспільного розвитку, частково вдаючись до агностицизму та антиінтелектуалізму. Їх розуміння людини в її ірраціональних зв'язках з природою та історичною дійсністю не надавало філософського обґрунтування людської свободи та творчості, не пояснювало характеру взаємовідносин об'єктивно природних та суб'єктивно-культурних факторів людського буття.

Сучасна об'єктивістська філософія людини вступає в конфлікт з визнанням всякого сутнісного змістовного значення об'єктивної природної дійсності для людини. Природа, як Всесвіт, матерія, містять у собі також людину і суспільство. Природний світ складається з різних структурних рівнів, це неорганічна, органічна, соціальна форми буття. Людина є тією єдиною істотою, яка в органічній цілісності містить у собі всі основні форми буття. На відміну від явищ природи, людина привласнює собі і розвиває різнобічну сутність, як цілісна істота. Тварина чинить лише те, у чому безпосередньо є потреба, тоді як людина творить універсально, навіть коли вільна від фізичної потреби.

Природа присутня в людині в різних формах. Індивід, не дивлячись на свою суспільно-культурну сутність, все ж залишається безпосередньо природною тілесною істотою, має специфічну біологічну будову. Людина, без означеної тілесної організації, це привид, примара. Різні розумові процеси відбуваються у людському мозку, тому неможливо цілком зрозуміти своєрідності психічної енергії без життя і складності людської нервової системи. Творять та соціально діють тільки конкретні люди, на підставі розвитку суспільних потреб, в основі яких перетворені біологічні потреби.

Зрозуміло, щоб з'явилися різні форми людської діяльності, повинні сформуватись «природні агенти» людини: руки, ноги, голова, т.п., бо саме завдяки праці, існує людське буття, діяльності, яка у формі «колективізму», громадських зусиль, пристосовує природу до нових потреб. Ця, «друга людська природа» у вигляді навичок, досвіду, знань, передається з

покоління в покоління не біологічним, а суспільним шляхом, через навчання. Тому, без процесу соціалізації, без включення у специфічні форми дії, дитина, що лишень народилася, ще не може іменуватися свідомою і відповідальною істотою, т.т. людиною. Однією з найважливіших властивостей «другої природи» є свідомо цілеспрямована матеріальна діяльність, т.т. виробнича праця.

Отже, людські індивіди це не лише природні, біологічні істоти, представники найбільш розвиненого серед приматів виду “*homo sapiens*”. Вони поступово стають суспільними індивідами, що мають «другу природу», яка є продуктом довгого процесу життєдіяльності, акумуляції об’єктивованої спадщини всього людства. По відношенню до людини термін «природа» може означати:

1. *Природу людини, як біологічної істоти, сукупність органів людського організму, взятую у термінах природничих наук; основні механізми людської дії, описані в нейрофізіологічних категоріях. Природа людини охоплює, рівним чином, як її властивості, загальні для всіх тварин, так і специфічні риси, що складають біоенергетичну підставу власне людських функцій.*

2. *Соціальну природу людини, як узагальнення різних форм інтеракції. Сформовані на цій підставі закономірності, керують суспільними відносинами в які вступають люди. Звідси, «друга людська природа», створена на підставі вже не біологічного, а соціального розвитку, що передається індивіду шляхом його соціалізації.*

3. *Історичну природу людини, динамічно розвинену разом з іншими формами її діяльності.*

4. *Сутність людини: сукупність властивостей, характеризуючих її специфіку по відношенню до інших природних істот.*

5. *Специфічні біопсихічні властивості: характер, риси особистості, її відмінності від інших.*

Дослідження людини, з точки зору умовного розуміння діяльності, присутнє різним філософським напрямкам та школам, наприклад, концепція філософської антропології А. Гелена, яка об’єднує філософів та соціологів, що схилиються до думки формування реального знання про людину на підставі її реального буття.

Для сучасної філософії характерне розглядання діяльності як: А: Процесу, в якому людина реалізується, як предметна істота, як предметна дійсність; і Б: Акцентування уваги на тому, що цікава не суто діяльність, сама по собі, а акт підтверджений предметними його наслідками, добутками.

В історії ніхто і ніколи не починає діяти повністю спочатку. Вступаючи у життя, кожне нове покоління застас вже готові вихідні умови свого існування, суспільне та культурне середовище. Людина відбувається в якості продукту цього середовища, яке спрямовує її діяльність. Людина засновує власну діяльність на сукупності тих виробничих сил, знань, набутків, які були нагромаджені протягом тисячоліть.

Розгляд людини, як соціальної істоти, щільно пов’язаний з її розумінням, як істоти культурної. Суспільство — це та історично складена сукупність форм сумісної діяльності, у межах якої зберігаються та передаються від покоління до покоління набуті людством багатства культури. Суспільне життя для людини це не просто система міжлюдських відносин, це умовна форма взаємовідносин людини з природою, це боротьба матеріального та ідеального, тілесного і духовного, об’єктивного і суб’єктивного. Проблема відносин між суспільством та людиною в сучасній філософії щільно пов’язана з проблемою відчуження, з тим або іншим розумінням цього явища життя.

Людина — багатогранне і багатоякісне створіння, вона — продукт суспільних відносин, природна істота, суб’єкт суспільно-історичної діяльності і культури, творець власного життя. Для свого втілення людина вимагає різних понять, найважливішими з яких є «індивід», «індивідуальність», «особистість» і, власне, «людина». Останнє поняття вбирає загальнородові риси, притаманні індивіду, що вказують на його приналежність до людського роду. Це

абстрактна монада, яка не має конкретності і тому не потребує доповнень з боку категоріальних понять і характеристик, що перераховані вище.

Індивід — представник людського роду, що належить одночасно і природі, і суспільству. Поняття «індивідуальність» розкриває людину як цілісну істоту в єдності її одиничних і загальних, природних та суспільних властивостей і тому визначає її як конкретного індивіда, з «самістю». Сутність індивідуальності пов'язана саме з самотутністю індивіда, зі здатністю його бути унікальністю, собою, виступати на арені суспільних зв'язків самотійно. На сутнісний зв'язок індивідуальності з самотутністю індивіда вказував ще Г. Гегель, розглядаючи її як суверенність в індивіді.

Індивід виступає в якості індивідуальності, якщо його вичленувати з буття. Всі люди живуть в суспільстві, але кожен при цьому живе своїм самотійним життям, уособлюється, що дозволяє активно, творчо проявляти себе як індивідуальність, яка складається не лише тому, що кожний індивід неповторний, а й тому, що це окрема самотійність, яка включена у навколишній світ, в ту чи іншу структуру, зберігає і привносить свою окрему самотійність, навіть і відносно. Самотійність індивіда спирається на його неповторність і одночасно на загальні властивості, що пов'язують його з родом.

Індивідуальність неможливо розуміти як абсолютну незалежність від зовнішнього світу. На думку М. Штірнера, індивідуально вільний той, хто не відповідає ні перед ким. Сутність індивідуальності складає самотутність індивіда, що спирається на постійні взаємовідносини з зовнішнім світом, з суспільством. Але істинний смисл індивідуальної неповторності пов'язаний не з зовнішнім виглядом індивіда, а зі *способом його буття в якості самотійного суб'єкта діяльності*.

Поняття «індивідуальність» — це особлива *форма буття в суспільстві*. Людина, як суспільна істота, разом з тим, не співпадає повністю з суспільством, являє окрему індивідуальність, що має в межах суспільного цілого своє особисте життя. Кожний індивід, спирається на власні здібності та можливості, і повинен наробляти свої індивідуальні засоби та прийоми дій. Тут доцільно співставити поняття «індивідуальність» з поняттям «особистість», тому, що *індивідуальність існує не поряд з особистістю, а як одна з її властивостей*.

Поняття «особистість» фіксує суспільні риси людини, властиві їй як окремому індивіду, але, якщо сутність особистості є персоніфікацією суспільних відносин, то конкретна особистість може втілити свою суспільну сутність в формі індивідуальності. Остання виступає як суттєва характеристика конкретної особистості, що виражає спосіб її буття, як суб'єкта самотійної діяльності. Як індивідуальність, особистість створює власний образ, індивідуальне «я» складає центр особистості, її внутрішнє ядро. *Особистість* — верхівка всієї структури людських властивостей, *індивідуальність* — це глибина особистості як суб'єкта діяльності.

Поза зв'язком з індивідуальністю, зовні її власного способу буття особистість — абстракція. Якщо людський індивід не може стати особистістю, не засвоївши своєї суспільної сутності, то особистість не може мати свого самотійного буття, не ставши індивідуальністю. *Особистість суспільна за суттю, але індивідуальна за способом свого існування. Якість конкретної індивідуальності не співпадає цілком з поняттям особистості*.

До переліку найбільш загальних ознак індивідуальності відносяться: уособленність, цілісність, самотутність, неповторність, активність, тощо. Предметна індивідуальність має уособлену якісну визначеність, задану вже самим фактом існування. Зміни умов існування змінюють індивідуальні властивості. Самотутність має елементарний характер і проявляється в активності, як здатності предметів до взаємодії.

На рівні органічного життя ступінь індивідуальності зростає і має такі характеристики: а) уособленність; б) безперервність; в) здатність до самотійного життя; г) нероздільність. Людська індивідуальність це складна система життєдіяльності, яка регулюється внутрішніми критеріями, творчою активністю, спрямованою на перебудову природи та суспільства. Визначення індивідуальності, як системного цілого, не у перерахуванні рис, ціле не зводиться

до суми його частин, а у виділенні головного системостворюючого *фактора нової якості*. Таким фактором індивідуальності є «самість» індивіда, яка займає домінуюче місце серед всіх інших властивостей. Сутнісне визначення індивідуальності людини у відображенні самотності конкретного індивіда. Індивідуальність це інтегральне поняття. В цьому людина є автономною і неповторною, суб'єктом свідомості і діяльності, засобом самовизначення, саморегулювання, самовдосконалення в умовах суспільства.

У поняття «особистість» є два значення. Перше виходить з минулого сторіччя, щось на зразок: особистість це людина зі своїм обличчям, не схожа на інших. Друге значення з'явилося в сучасній філософії та соціології. До індивідуальності відносять зараз психологічну своєрідність людини, склад її фізичних та психологічних рис, які відрізняють її від інших людей. До поняття «особистість» входить психологічне, суспільне, особистісне обличчя людини, її манера відчувати, міркувати, говорити, діяти. Це особливий для кожної людини сплав її головних рис, особливий склад характеру, темпераменту, світовідчуття та світогляду, особливий набір потреб, інтересів, поглядів, поведінки.

Отже особистість людини створюється суспільними відношеннями, в які індивід вступає опосередковано, через свою діяльність. При цьому трансформуються, змінюються і деякі її особливості як індивіда. Ці зміни складають не причину, а *наслідок у формуванні особистості*. Особливості, які характеризують одну єдність (індивіда), не просто переходять в особливості іншої єдності (особистості), так що перші знищуються; вони зберігаються, але саме як особливості індивіда, складаючи необхідну передумову розвитку особистості.

Існує визначна кількість різних теорій, які надають свої структури особистості. Більшість з них виходять з того, що людина розглядається як біосоціальна істота. Згодом була сформована думка, що особистість розпадається на *ендопсихологічну та екзопсихологічну підструктури*.

Ендопсихіка – внутрішній механізм особистості. Вона вбирає в себе сприйнятливість, особливості відчуттів, задатки, темперамент. *Екзопсихіка* визначає взаємодію людини з зовнішнім середовищем. В екзопсихіку входять характер, здібності, вольові якості, емоції, мотивація, соціальні установки. Ендопсихіка обумовлена біологічно, і пересічна людина не в змозі її змінити, екзопсихіка формується переважно під впливом навколишнього середовища, т.т. людського фактора та виховання, і людина у змозі змінювати її сама.

Такий прискіпливий екскурс в аналіз категоріального устрою науки про людину не випадковий. Виділяється чотири базисних категорії, які характеризують одну з сторін предмета філософії: людина, індивід, індивідуальність і особистість.

Власне, мова йде про одне і теж, але на різних *якісних* етапах життєвого шляху, що, як не парадоксально, обслуговується різними людиномірними науками.

Осмислення зазначеного категоріального апарату науки є однією з умов формування сучасної антропологічної методології дослідження. Немає підстав вважати, що в історії науки всі ці категорії одночасно стали предметом філософської рефлексії чи суворо організованого та методологічно виваженого дослідження. Вивчення названих категорій здійснювалося у певній послідовності, формуючи у поступальному русі наукового знання, розгалужену систему понять, концепцій, емпіричних досліджень та здобутих фактів, для збагачення змісту людинознавства.

Розуміння соціальної сутності людини, залучення індивіда до історично змінної системи суспільних відносин органічно входить в тлумачення категорій «людина – індивід – індивідуальність – особистість», утворюючи методологічні підстави, визначаючи загальні підходи до розбудови програм наукового дослідження в царині філософської антропології. Простежимо, у чому виявляється слідування філософським методологічним принципам.

Принцип розвитку у метафізичній теорії особистості реалізується у розумінні процесу перетворення біологічних структур індивіда в соціально обумовлені структури його особистості. Саме таким чином формується уява про соціогенез особистості, як результуюча

взаємодія в ній двох суперечливих тенденцій – до збереження, та до зміни соціальних систем, що удосконалюються. Розвиток особистості в онтогенезі визначається наявністю та переборенням протилежності індивіда у персоналізації (К.Маркс) та здатністю за допомогою відповідної діяльності бути персоніфікованим у соціальній ситуації розвитку.

Принцип взаємозв'язку та взаємообумовленості виходить з того, що, змінюючи у діяльності реальний світ, суб'єкт змінюється сам, чим і пояснюються особистісні трансформації індивіда. З позицій означеного принципу, розвиток особистості, як системної якості індивіда, обумовлений соціально, хоч сам індивід має біологічні передумови для свого розвитку. Відомі приклади, коли в силу різних причин, з дитинства, індивідів позбавляли міжособистісного спілкування, як наслідок, вони так і не ставали повноцінними людьми.

Принцип системності у складі методологічної моделі теорії особистості, дозволяє залучити її до уваги в якості цілісності, коли у складовій виявляються різноякісні та різнорівневі зв'язки, які притаманні загальним принципам співвіднесення категорій і які входять у понятійний апарат теорії особистості. Це є визнанням єдності, але не тотожності, її понятійних складових, формуючи єдність з поняттям «особистість». Так, поняття «індивід», утворюючи єдність з поняттям «особистість», не може розглядатися як йому тотожне. Сам факт визнання єдності, але не тотожності, породжує можливість не тільки зрозуміти їх співвідношення як властивості (особистості) і носія цієї властивості (індивіда), але й поставити низку принципових методичних проблем їх взаємовідношень, постулюючи, наприклад, ідею потреби і здатності індивіда у самоідентифікації, у самоствердженні тощо. Онтологічна розірваність обертається спеціальною, методологічною та виховною проблемою.

Принцип єдності, але не тотожності, основних категорій аналізу, відноситься не тільки до понять «індивід» та «особистість», але і до інших складових онтологічної моделі теорії особистості: індивідуальність – особистість, людина – індивід, активність – діяльність, розвиток особистості – розвиток свідомості.

Формування теорії особистості не може стояти осторонь її емпіричної основи, тієї множини свідчень і фактів, що досягаються експериментально. В основі експериментального підходу лежить ідея трьох фаз становлення особистості у соціальному середовищі (мікро – чи макросередовища) – адаптації, індивідуалізації та інтеграції, виникнення і реалізація яких пов'язані з наявністю соціогенної потреби індивіда у персоналізації та з діяльно опосередкованими можливостями задовольняти її у відповідному соціальному оточенні. На підставі даного підходу, в сучасній психології розробляється вікова періодизація розвитку особистості, дещо відмінна від тих, що існували раніше. Це було обумовлено тим, що в суспільствознавчих науках панувала атмосфера адміністрування та декретування, які породжували догматизм, острах займатися складними, гострими питаннями, що гальмували та блокували творчу ініціативу у царині суспільних наук.

Головною причиною була недооцінка ролі суб'єктивного фактору. *Панівною була точка зору про соціальну детермінованість процесів, властивостей та станів людини.* Тому не вважалося за необхідне вивчати спеціально такі соціально-психологічні феномени, як індивідуальність та особистість. В суспільствознавстві панували спрощені, ідеологізовані конструкції. Ідеологізація проявилася особливо яскраво і навіть демонстративно при вивченні потреб. Виявилось, що індивід лише тоді може бути названий особистістю, коли він виявляє потреби прогресивного класу і людства у цілому.

Сфера потреб жорстко ієрархізувалася і все більше відчужувалася від конкретної особистості у бік узагальненого та абстрактного суспільного людства. Відстань, яка поступово поставала між реальною людиною та ідеологічно скомпанованою моделлю радянської особистості, була непереборною. Існувало переконання, що бути особистістю, означало, ні в якому разі не належати собі, не виражати своїх інтересів, потреб, своє «Я», т.т. свою суб'єктивність. Проголошувався пріоритет суспільно значимих моральних цінностей та моральних потреб вищого порядку: моральних, естетичних.

Такий підхід в тлумаченні особистості у філософії, педагогіці зберігається в дещо

неадекватному вигляді і зараз. Однак, досвід досліджень особистості в філософії, соціології та психології експлікував прагнення фахівців створити загальнофілософську теорію особистості. В останні два-три десятиліття з'явилися базові теоретичні ідеї у тлумаченні особистості. Це – особистісні характеристики, що визначають особливість мотивації поведінки; властивості особистості розвиваються на протязі всього життєвого шляху; визнання основною характеристикою людини, як суб'єкта діяльності; цілісність індивідуального розвитку забезпечується становленням індивідуальності; в основі людської поведінки лежать потреби.

Категорію "потреба" у науковій літературі визначають як «нестаток», або нужда. Потреба особистості — це об'єктивна властивість, що витікає з її внутрішніх особливостей і відношень з зовнішнім середовищем, на підставі бажань, у підґрунті яких почуття незадоволеності, що спонукають до різних видів активності. Об'єм та кількість потреб особистості обумовлюються загальним рівнем культури і власними уподобаннями.

Отже, система вимог особистості — це сукупність типів і класів потреб, взаємно пов'язаних поміж собою на підставі реальної субординації. Організація має умовні закономірності формування і складається з багаторівневої структури. Якщо вдатись до найпростішої аналогії, то можна намалювати піраміду, що спирається верхівкою на п'єдестал вітальних потреб, а сама уявляє (за законом зростання потреб), конусну спіраль суспільних потреб та претензій. Власну піраміду будує кожна особа у залежності від особистісних якостей. Постамент приблизно рівний для всіх, його міцність обумовлюється ступенем соціалізації особистості, що зміцнює добродійні якості, підвищує рівень культури.

«Стрижем» каркасу потреб не може бути будь-яка потреба. Означимо *домінантні*: це потреби у праці, пізнанні, спілкуванні, безпеці та самоствердженні. Властива для кожної особи потреба у самоствердженні, обумовлюється дією загальносуспільного закону розвитку людини — прагненням до спілкування та відокремлення (уособлення), до визначення та ствердження своєї індивідуальності, доказу соціальної неповторності власного «я». Для задоволення потреб особистість формує свою піраміду функціонувань. Примноження видів діяльності особистості призведе не просто до розширення їх переліку, одночасно відбувається групування їх навколо головних, які підкорюють собі інші.

Цей складний і тривалий процес розвитку особистості має свої етапи. Він невід'ємний від розвитку свідомості, самосвідомості і вкладається у категорію життєвого шляху. В основу аналізу життєвого шляху особистості, як правило, припадає розуміння його як індивідуальної історії з врахуванням її як суб'єкта діяльності. Індивідуальна змінність властивостей особистості визначається взаємодією основних складових статусу (економічного, соціального, правового, сімейного, навчального тощо), а також зміною ролей та систем відношень в макрота мікроосередках, в загальному соціальному становленні особистості. Відповідно характеру цієї взаємодії розвиток окремих властивостей особистості відбувається нерівномірно у силу як зовнішніх, так і внутрішніх мотивів, у відповідності до категоріальних визначень родовиду *Homo sapiens*.

Життєвий шлях, що це таке категоріально, визначити досить сутожно. У науковій літературі це поняття розглядається по-різному. Життєвий шлях залучає до себе аналіз процесу розгортання людського життя в часі, включаючи унікальне поєднання типів, способів поведінки та звичок, які взяті у сукупності, і визначають неповторну історію існування індивіда. Специфіка життєвого шляху заключається в його історичній природі, розуміється як включеність життя людини в суспільний історичний процес.

Проблема життєвого шляху завжди була і буде актуальною. Відомо, що ще античний філософ Августин Аврелій уподоблював розвиток суспільства з основними етапами становлення людини. Такої точки зору дотримувався і Г. Гегель. Першою і найбільш значною за своїм теоретичним потенціалом була постановка проблеми життєвого шляху Ш. Бюлер, яка здійснила спробу інтегрувати біологічний, психологічний та історичний періоди життя у єдиній системі координат.

Життєвий шлях в концепції німецького психолога Ш. Бюлер розглядається як процес,

що залучає п'ять життєвих фаз. Всі стадії життєвого шляху взаємопов'язані. Факт початку діяльності має фундаментальне значення для життєвого шляху особистості. Розвиток людини, від народження до зрілості, відбувається зі зміною виховання, освіти та навчання особистості і перспективно орієнтований на підготовку людини до самостійного життя.

Найбільш визнаною в психології вважається періодизація життєвих циклів, яка була розроблена американським психологом Е. Еріксоном. Він виділяє у життєвому шляху людини вісім періодів. Кожна стадія супроводжується кризою, яка є поворотним моментом у житті як результуюча у досягненні певного рівня психічного розвитку, та як зміна відношень з громадою і світом. Внаслідок цього, людина набуває нової якості, характерної для даного циклу розвитку її, як особистості.

Ці особистісні новоутворення виникають не на порожньому місці. Їх появу обумовлює попередній розвиток, враховуючи як нормальну так і аномальну лінії долі. Безумовно, не всі часові етапи життєвого шляху особистості рівноцінні. З точки зору становлення особистісної структури, індивідуального характеру, моральних якостей, ціннісних орієнтацій, соціальних установок і т. інш. вони суттєво розрізняються. Дитинство і юність є головними етапами становлення особистісних якостей людини. Юність характеризується самим активним періодом соціалізації особи, засвоєння нею головних сутнісних сил, оволодіння соціальними нормами та вимогами.

За об'ємом засвоєння інтелектуального, емоційного та вольового багатства, за об'ємом знань і навичок, якими володіє молода людина це – самий інтенсивний етап індивідуального життя. Однак, у дитинстві власне життя практично не усвідомлюється. В цей період особа ще не напрацювала чіткого відношення ані до світу, ані до себе. Тому дитинство, його рефлексія у дорослому віці постають в основному через згадування емоційних станів: картин, фарб, запахів, смаків тощо.

По мірі становлення особистості, її самосвідомості все більше місце у духовному світі займає рефлексія над своєю життєдіяльністю. Змолоду намічаються життєві цілі, яким присвячується життя, змолоду вибирають професію, до якої відчувають покликання.

Етапи людського життя, це багатогранний, динамічний процес, що охоплює вікові і соціальні зміни особистості, її психологічні і моральні колізії, зовнішні і внутрішні злети та кризи. Але, при всій своїй багатомірності, цей рух не хаотичний, він контролюється особистістю. Особистість творить своє життя. Завдяки цьому особистість і залишається сама собою, протистоїть долі як суб'єкт.

Життєвий шлях різноманітний не тільки в його часовій протяжності, але і об'ємний та багатогранний в його «препаруванні». В кожний даний момент він постає як єдність різноманітних видів діяльності, що має свою логіку розвитку, свій ритм, направленість, норми тощо.

Аналіз теоретичних, методологічних та емпіричних матеріалів, які розглядалися у статті, дає можливість зробити висновок, що названі категорії «людина», «індивід», «індивідуальність», «особистість» чітко визначають філософсько-соціологічний, соціально-психологічний та експериментальний підходи до вивчення особистості. Особистість – це соціальний індивід, суб'єкт суспільних відношень, діяльності та спілкування. Можна зробити висновок, що терміном «індивід» означають біологічну сутність людини, терміном «індивідуальність» - психологічну, а терміном «особистість» - його соціальну сутність з певними наборами якостей. Індивідом народжуються, а особистостями стають, або ж ні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Андреева Г.М. - М.: АспектПресс, 2003. - 229 с.
2. Кон И.С. Междисциплинарные исследования. Социология. Психология. Сексология. Антропология/И.С.Кон.- Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 605 с.
3. Кон И.С. Социология личности / Кон И.С. - М.: Политиздат, 1967. - 383 с.

4. Кон И.С. Открытие Я/ Кон И.С. - М.: Политиздат, 1978. - 367 с.
5. Кон И.С. Социологическая психология / Кон И.С. - М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 1999.- 560 с.
6. Кон И.С. Социализация детей в изменяющемся мире / Кон И.С. // Вопросы воспитания. Научно-практический 2010. № 1(2). С. 18–24.
7. Лапин Н.И. Общая социология /Лапин Н.И.- М.: Высш. школа, 2006. – 783 с.
8. Мадди С.Р. Теория личности: сравнительный анализ/ Пер. с англ.- СПб.: Речь. - 2002. -539 с.
9. Масионис Дж. Социология / Масионис Дж. - 9-е изд. СПб.: Питер, 2004. – 752 с.
10. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. 4-е изд., стер. М.: Издательский центр Академия, 1999.- 455 с.
11. Миллс Ч.Р. Социологическое воображение / Пер. с англ. О.А. Оберемко. Под общ. ред. и с предисл. Г.С. Батыгина. М.: Издательский Дом NOTA BENE, 2001.- 264 с.
12. Немировский В.Г. Социология человека: От классических к постнеклассическим подходам. 2-е изд., перераб. и доп. / Немировский В.Г., Невирко Д.Д. М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 304 с.
13. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній філософії, психології і педагогіці: Посібник / Рибалка В. В.- Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франко, 2015.- 872 с.
14. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / Под. ред. А. Ядова. Л.: Наука, 1979. – 264 с.
15. Тощенко Ж.Т. Парадоксальный человек: монография. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008.- 543 с.
16. Цыбра Н. Ф, Самоутверждение личности. К., 1989.
17. Цибра М. Ф.Метанойя. Одеса, 2006.
18. Feist J., Feist G. J. Theories of personality. – 8th ed. – Boston: Mc Graw Hill, 2013.- 608 p.
19. Schultz D., Schultz S. E. Theories of personality. – 11th ed. – C

Чурікова Катерина Володимирівна – магістрант соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Кіссе Антон Іванович – доктор політичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 111.6.168.009

ЛОГІКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО СИНТЕЗУ

У статті висвітлено актуальні проблеми стосовно логіки та методології міждисциплінарного синтезу, який виступає передумовою інтеграції різноаспектних знань і сприяє формуванню нових наукових знань. Так як рішення комплексних проблем неможливе за допомогою якого-небудь одного теоретичного методу і технічного засобу дослідження, необхідний взаємозв'язок багатьох методів і засобів дослідження, все глибше взаємопроникнення емпіричного і теоретичного рівнів пізнання.

Ключові слова: міждисциплінарний синтез, загальнонаукова методологія, спеціально-наукова методологія, логіка міждисциплінарного синтезу.

ЛОГИКА И МЕТОДОЛОГИЯ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО СИНТЕЗА

В статье освещены актуальные проблемы относительно логики и методологии междисциплинарного синтеза, который выступает предпосылкой интеграции